

KAKO SAM PREPJEVAO *LUZITANCE*
(*Prisjećaji nakon posljednjih zamahâ trnokopa*)

Iskreno, odgovor bi bio: teško i mukotrpno. Unatoč golemomu polustoljetnomu prevođenju portugalskih stihova, te sukladno stanovitoj stečenoj rutini. Prije početka strijepio sam zbog činjenice što su Portugalci negda bili pomoračka nacija *par excellence*, pa je u hrvatskom nazivlju jamačno povelik »deficit« za njihove pojmove »plovila« (u općem značenju), što bi pridonosilo stilskoj monotoniji prepjeva. Strijepnja se tijekom rada pokazala neopravdanom: *brod, brodić, brodica, brodovlje; čamac, čun, čunić; drivo, drijevo; korablja, korabljica; jedarac, jedrenjača; jedrenjak; lađa, laja, lađica, lajica; m(o)rnarica, nav, nava; plav, plavčica, plavca; šajka, šajčica; trupica; veslarka...* Dakako, navedene imenice (po sjećanju) imaju svoje mnogobrojne izvedenice (glagolske, pridjevske...), u hrvatskoj uporabi ima ih još (tudiće načelno nisam preuzimao). Terminologija je, ukratko, toliko bogata i maštovita (nekih izraza nema ni u *Pomorskom rječnik* Radovana Vidovića /Logos, Split 1984/), da su moji kompleksi iščeznuli a laički me dojmovi naveli, štoviše, na pomisao da je usporediva s portugalskom, a možda i raširenija, da ne kažem obilnija.

Kad je riječ o prepjevnom leksiku, što se nazire i iz gornjeg popisa: napisao sam već dvakrat u pripomenama uz moje prepjeve iz staroromanske poezije, *Od Sordela do Turola* (Zagreb, 2006) da se bez skanjivanja umjereno i služim tzv. arhaizmima i dijalektalizmima, lokalizmima, tako isto, možda još izraženije nego u prijevodu Tassova *Oslobođenog Jeruzalema* (Zagreb 2009). Baš nakon potpune hrvatske verzije Tassova epa nisam odolio sirenskom zovu da napokon pohrvatim slavni portugalski pjesmotvor, ne žaleći ni truda ni vremena. Moram, nadalje, priznati da sam prijevodne teškoće glede *Luzitanaca*, unatoč iskustvu i načitanosti tim štivom, podcijenio! Radio sam tri pune godine svaki dan barem četiri sata (katkad sam i noću u krevetu usavršavao zabrljane oktave). Zazivao sam u pomoć muzu Kaliopu, molio se svetoj Elizabeti Portugalskoj, ali što se tiče pojedinih srokovnih zavrzlama, dugo vremena ni makac. Citirao sam iz neke moje zaboravljene mladenačke pjesme, stih, kojemu sam se onda divio; približno glasi: »A moju molitvu kišnim zvijezdama,

tko će čuti, tko će razumjeti!« Ali, *contudo*, rekli bi Portugalci, s tmurna neba sijevnula bi iznenadno žuđena rima, pa bi po kući glasno govorio stih, čini mi se iz jednoga starozavjetnog psalma: »Sve se veseli i pjesmu pjeva.« Nisam se dao omesti, možda bih u podsvijesti to doživio kao osobni poraz. Kakav sam – takav sam! Umislio sam si da svaki moj novi prijevodni uradak valja, *naturaliter*, predstavljati stanovit napredak, prinesak, kako sam se šalio s prijateljima, Darwinovoj teoriji evolucije svega postojećega, čak sam postrožio pravila prema stihu i sroku u Camõesovoj oktavi u usporedbi s traduktološkim standardom Kombolove verzije *Božanstvene komedije*, proglašene kongenijalnom. Zadovoljštinu sam povremence nahodio u pleteru oktavskih elegantnih rima *a b a b a b c c* i jedanaestoslogovnom metru i njegovu ritmu (uvijek jambski jedanaesterac, izosilabičan, jedanaest slogova). Priznati se mora da je Portugalac talijanskom epskom oktavom savršeno vladao, što je na neki način bila dodatna obveza hrvatskom prevoditelju. U toj plovidbi probijao sam se kroz Scile i Haridbe, oluje i nevere, posebice što se je senhor Camões, valjda vjerodostojnosti radi, preobilato služio toponimima (u jednom pjevanju bilo ih je pedesetak, katkada s portugalskim nazivom (što znači s diftonzima i triftonzima koje hrvatska današnja prozodija odbacuje), često s antičkim, više rimskim nego grčkim (prema Ptolomeju), katkada sa starosjedilačkim, a u nekoliko stihova maurskim, arapskim, turskim, čak egipatskim i perzijskim imenom. Sve je to trebalo »zbiti« u naših jedanaest slogova, dosljedno i beziznimno, držeći se parafraziranog Buddhina načela (»započeto se mora završiti«), posebna su pripovijest portugalska osobna imena, koje sam zbog njihove indeklinabilnosti morao prevoditi (*João – Ivan, Pero – Petar, Marte – Mars, Moisés – Mojsije...*). Sve se to u početku činilo nepremostivo, ali kako su se prevedene oktave koketno nizale i s njima pjevanja, odustajanja bilo kakve vrste načelno sam odbacio. To je bila »muka« prevoditelja, ali i »radost« da se poslužim naslovom jedne pjesme neumrlog Prerada. Muka je, bogme, eskalirala u posljednjemu, X. pjevanju gdje je sve vrvjelo od patronima (oni se ne mogu prevoditi, jer su posrijedi bile povijesne ličnosti), ali sam ostao »postojan kao klisurina«. Već sam napomenuo na moju unutarnju tihu radost, uz prepjev Petrarke (*Pjesme o Lauri*, Konzor, Zagreb 2004) i Tassova *Oslobođenog Jeruzalema* (Zagreb 2009), što je s *Luzitancima* oko 25 tisuća stihova, *mãe minha!*), da je naš hrvatski jezik u pogledu rimovanja bogatiji i moćniji nego se obično misli i zapomaže, opovrgavajući raširenu hipotezu, da je insuficijentan mogućnostima rimovanja u odnošaju na druge jezike, na

što se tužio i sam »meštar« Mihovil Kombol u bilješci uz prvi svoj prijevodni objavak iz Danteova *Pakla* (»Književnik«, br. 6, Zagreb 1928, str. 215). Prijevod *Luzitanaca* u te me hrvatske srokovne mogućnosti još više uvjerio, pa ću biti slobodan zabilježiti poneki takav uzorak, koji sam ispisivao letimičnim čitanjem rukopisnog prijevoda: *Veličanstvo* – *pučanstvo* – *dostojanstvo*; *podučit'* – *dokučit'* – *odlučit'* (I., 9, 33); *jedara* – *poklisara* – *mornara*; *zlatousti* – *pusti* – *tusti* (II., 65, 70); *štošta* – *mnoštva* – *boštva*; *grijesi* – *jesi* – *resi* (IV., 12, 98); *dvojbe* – *postrojbe*; *pamet* – *namet* (III., 65, 101); *nebosklona* – *Leona* – *ona*; *plavce* – *pravce* – *rukavce* (V., 12, 73); *grda* – *brda* – *tvrda*; *sliša* – *stiša* (VI., 13, 90); *ljenčarit'* – *zanemarit'* – *kvarit'*; *čestit* – *smjestit'* – *izvijestit'* (VII., 8, 64); *skladna* – *kanda* – *gadna*; *hulje* – *dulje* – *bljuje*; *driva* – *biva*, (VIII. 29; 34; 57); *plova* – *lova* – *próva*; *stasit* – *skrasit'* – *zgasit'* (IX., 53, 75); *službu* – *družbu* – *ružbu*; *žalostiv* – *neoprostiv* – *milostiv*; *ote* – *strahote* – *krote*; *slijeva* – *djeva* – *drijeva*, *jadovit* – *plovit'* – *znakovit*; *Italci* – *Portugalci* – *znalci* (X., 11; 22; 37; 98, 120; 152). Htio bih naglasiti da se do poželjnog glasovnog podudaranja dohodi, koristeći među ostalim, leksičke pretince s višeslogovnim riječima, koji se do sada nisu baš otvarali; neiscrpna je nizanka pridjeva na *-ovit*: *strahovit* – *grozovit* – *plahovit* – *glasovit* – *vilovit* – *bajkovit* – *gromovit* – *vidovit* – *vjekovit* – *stanovit* – *redovit* – *plodovit* – *duhovit* – *šumovit* – *strjelovit* itd., gdje je naglasak na predzadnjemu, desetom slogu što je idealan položaj za jambičnost jedanaesterca.

Inače, u metričko-leksičkom izboru nisam zazirao od tzv. arhaizama, dijalektalizama, lokalizama, što je stručna kritika, pisana i usmena, ocijenila opravdanim s traduktološkog stajališta i poetičnosti prijevodnog teksta, pa sam to pogledno u *Luzitancima* bio još slobodniji! Osim raguzeizama, potvrđenih i opće poznatih iz *Osmana* i drugih mu djela, nisam zazirao od kajkavizama, čakavizama, »arhaizama« (u vrlo umjerenoj porabi i u sukladnom kontekstu). Zastarjelice u semantičkom i stilskom pogledu zapravo i ne postoje, svojstvene su pjesničkom govoru kao retoričke figure, *licentia poetica*. Davno sam, naime, prevladao zazor od »arhaizama« i dijalektalizama, ne obzirući se na auktoritet mađaronskih i Vukoljubnih hrvatskih jezikoslovaca, koji su se zalagali i to provodili za posvemašnje poštokavljenje hrvatskog idioma. Kratko kazano, držim da je hrvatski književni jezik tronarječan od svojeg postanja. Ta mu značajka izbija sve više na površje (tko ima oči, neka vidi), jer neprekidno izrazi izvan standarda postaju njegovim dijelom. Imademo svjež

pokazben primjer: tko od hrvatskih školaraca i sveučilištarca na zna što znači marulićevsko-tinovski pojam »plavca« kad se tim rječnikom naslovljuju knjige i nakladnička poduzeća, nazivlju male kavane i zalogajnice, kad napokon uglazbljenu Tinovu zvonjelicu, antologijski »Oproštaj« pjevaju i klape u Hrvatskom zagorju. Valjda značenje te riječi ne znaju samo od Vlade imenovani kritički recenzenti pitanja za maturu iz hrvatskog jezika i time se diče, zapravo, na državnoj dalekovidnici. Praksa je, što je ponajvažnije, spontano prevladala uskotračnu štokavštinu, makar je nostalgичno branili, zagovarali, oktroirali pristaše ranih politanskih dogovora, anatemizirajući jezičnu čistoću (famozni »purizam«) kao nešto nepoželjno (kod Francuza poglavito, a i Talijana i Portugalaca to je sasma drugačije) tj. kao »jezični nacionalizam« (što je nakaradna sintagma, koja se rabi, zapravo rabila, samo u frankizmu). *Ča me straj od takve prozivke, ne mrem spâti*, što još opstoje *reliquiae reliquiarum* unitarističke presije, nagodbenjaštva iz Novog Sada i rigoroznih represija nakon Karađorđeva, pretočenih u »smjernice« konkretnog jezičnog dekroatiziranja, što se i danas poskrivećke provodi. Uzamance!

Na kraju počeo sam prevoditi pjesništvo s portugalskog 1967, ali sam se sve do *Luzitanaca* bio prisiljen služiti portugalsko-talijanskim, francuskim i španjolskim, osobito talijanskim rječnikom. Veliku pomoć u takvoj otežanoj i usporenoj transmisiji pružio mi je enciklopedijski *Dizionario completo portoghese (brasiliano)-italiano* V. Spinellia i M. Casasanta (Hoepli, Milano 1984). Kad bi on zakazao, priskočio bi mi *Dicionário Breve de »Os Lusíadas«* Antónia Moniza, Celestea Moniza i Olegária Paza (*Presenca*, Lisboa, 2001). No, najviše sam hasnovitosti imao ipak zahvaljujući kolegi Nikoli Talanu, koji se samozatajno odlučio složiti prvi *Portugalsko-hrvatski* i *Hrvatsko-portugalski rječnik* (Školska knjiga, Zagreb 2004), što držim velikim nadnevkom u hrvatskoj luzitanistici i kličem *Os meus parabéns, senhor Talan!*